

להתהלך

לפני אֱלֹהִים באור החיים

ביאורי מקראות על פרשיות התורה

חומש שמות

נערכו בידי חברים מקשיבים
מתוך שיעורי

הרב אורי הולצמן

עיר הקודש ירושלים ת"ו
כסליו תשפ"ג

העורכים:
הרב אברהם וינשטיין
הרב אליעזר רובנוביץ

For comments related to the book	להערות
shiurimholzman@gmail.com	בענייני
RESPONSA RTF	הספר:
(718) 436-2260	052-7615923
1322 47th st Brooklyn N.Y. 11219	holzman923@gmail.com
To listen to the Shiurim	לשמיעת השיעורים:
on the phone	מערכת קול הלשון
073-2951367	
To subscribe for receiving	להרשמה לקבלת
the weekly articles by E-mail	המאמרים השבועיים:
shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com	

עיצוב ועימוד: ארי' יארמיש
054-8400711
עיצוב כריכה ושערים: נ. ויסקופף

בְּאֱלֹהִים אֶהְיֶה דֹבֵר
בִּיהוָה אֶהְיֶה דֹבֵר:

בְּאֱלֹהִים בִּטְחֹתִי לֹא אִירָא
מִה יַעֲשֶׂה אָדָם לִי:

עָלֵי אֱלֹהִים נִדְרִיךְ
אֲשַׁלֵּם תּוֹדַת לָךְ:

כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת
הִלֵּא רַגְלִי מִדָּחִי

לְהַתְהַלֵּךְ
לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים:

(תהלים נו)

צנא מלא טיבותא

למעלת כבוד הנגיד, ידידי ורעי כאח לי

הרב החסיד יהושע יצחק כרמל שליט"א

איש צדקה וחסד

ידו פתוחה לכל, וליבו לב ישראל

אוהב תורה ומוקיר רבנן

אשר נשאו ליבו

לשאת בעול הדפסת הספר על חומש שמות

ישא ברכה מאת ה'

אך טוב וחסד ירדפוהו כל ימי חייו

לאורך ימים ושנים, אמן

באהבה וידידות

אורי הולצמן

ספר זה מוקדש לכבוד ידידי
הרב דוד פורמן שליט"א
ראש מכון אלף ביתא בארה"ב

אשר כל מפעלות לימוד התנ"ך שואבים את השראתו ממנו, ומכוחו וכוח
כוחו עולה קרן לימוד התורה שבכתב, וזכות הרבים וזכותו שלו עומדת
לו לעד

יישר חיליה דהאי גברא רבה, אשר מחוכמתו הרבה אני נהנה עצה ותושייה
ואשר עומק עיונו בפסוקי תורתנו ואהבתו העזה לדבר ה' מהווים עבורי
סמל ודוגמא

והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו והיה עלהו רענן ולא ימיש
מעשות פרי

ברגשי תודה, הערכה והוקרה

אורי הולצמן

It is my pleasure to recommend this fascinating new sefer by R' Uri Holtzman. Rabbi Holtzman is renowned both in Israel and in the United States for helping to spearhead a renaissance of learning in Tanach, among lomdei yeshivos far and wide. He takes his students on a wondrous journey into "omek peshuto shel mikra", allowing them to perceive the depths of both the Chumash itself, as well as difficult-to-understand ma'amarei chazal. He does not sermonize; he appeals to the mind. But he does so in a way that is spiritually enlightening in surprising ways. His approach helps his students discover profound and life-altering meaning in Chumash, giving them an approach to learning the text that feels solid and contains the ring of truth. He helps his students fall in love with Chumash, as if discovering a treasure for the very first time.

sincerely,
David Fohrman

ברכת אהבה וידידות

לכבוד ידידי המופלג הגאון

הרב דוד אהרן סופר שליט"א

רב שכונת אגן האיילות גבעת זאב

אשר נהניתי ממנו עזרה ותושייה וידיו נכונו עמי אף בספר זה
ואור ידידותו מאיר את דרכי, בענוות חן ונדיבות לב

ברגשי הוקרה

אורי הולצמן

לכבוד הרב אורי הולצמן

אשר בשיעוריו הוא מקרב את העיסוק בתורה שבכתב
לליבותיהם של ישראל
ומגלה בה אוצרות שאין כמותם

רובי והלין רוטנברג

לזכר נשמת

כ"ק אדמו"ר הגה"ק
רבי אלתר יצחק אלימלך סאפרין זצ"ל
בן כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי חיים יעקב סאפרין זצ"ל
מקאמרנא
נלב"ע כג סיון תשע"ו

כ"ק אדמו"ר רבי ברוך צבי ארי' בראנדווין זצ"ל
אדמו"ר מטורקא סטרעטין
בן כ"ק אדמו"ר רבי יחיאל מיכל בראנדווין זצ"ל
נלב"ע כז אדר א תשי"ח

זקנתי הרבנית אסתר בת שבע צינה
בת כ"ק אדמו"ר רבי ישראל פרענקעל זצ"ל מפרעמישלאן
נלב"ע טו סיון תשמ"ח

הונצח ע"י בנם ונכדם
כ"ק אדמו"ר הרה"צ ר' אברהם מרדכי סאפרין שליט"א
מקאמרנא נ.י.

לזכרון עולם בהיכל ה'

ר' יוסף שמואל חיים זצ"ל
בן ר' יצחק ברייער זצ"ל
נלב"ע כ"ה סיון תשמ"ט

ר' שלמה זצ"ל
בן ר' ישראל אלימלך גראס זצ"ל
ר' אברהם משה זצ"ל
בן ר' קלוינמוס קלמן אקס זצ"ל
נלב"ע ה' תשרי תשנ"ח

ר' צבי זצ"ל
בן ר' שלמה האקער זצ"ל
נלב"ע ט"ז אלול תשי"י

הונצח על ידי הילדים והנכדים
ממשפחת יצחק אייזיק שאול גראס שיחי'
ורעייתו נעמי שתחי'

ברכת אב

שמחתי באומרים לי על הופעת ספרו החדש של בני בכורי הלן באהלה של תורה מנעוריו בשקידה רבה, יראתו קודמת לחכמתו, הגאון רבי אורי שליט"א.

ב"ה כי זכה וספרו הקודם "להתהלך" על חומש בראשית התקבלת באהבה ובחיבה בקרב תופסי התורה ומבקשי יראת ה', ועתה מוסיף והולך בחיבורו החדש על חומש שמות. ואתפלל שגם ספר זה יהיה לתועלת להגדיל תורה ולהאדירה, לעורר הלבבות באורח חיים למעלה למשכיל.

ואברכהו מקרב לב בברכת 'ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה', והברכה אחת היא לך ולנוות ביתך הרבנית תליט"א שתזכו יחדיו לראות בטוב צאצאים הולכים בדרכי אבות מתוך בריאות ונחת אורך ימים ושנות חיים וכל טוב סלה.

אשר מולצמן

יעקב קאפיל שווארץ

רב ואב"ד קהל 'אהלי יעקב' - באיאם
ברוקלין נ"י

ב"ה, ערב חנוכה שנת תשפ"ג

ידידי המופלג מאוד, איש אמונים, אמן אצלו תורה שבכתב ותורה שבעל פה. מוכתר בנימוסין וכולו אומר כבוד לכל אדם, רבי **אורי הולצמן** שליט"א, מיקרי קרתא דירושלם תבנה מהרה. נין ונכד לאותו צדיק לוחם מלחמות ה' רבי משה בלויא זצ"ל. הרבה פעמים כבר ביקר אצלי כאשר הוא בא לכאן להפיץ תורה בין מבקשיה, ומצאתי אותו '**סופר** מהיר מפלש אמנה' - שסופר כל תיבה במקרא, ובא בכך לידי הבנה גדולה במקראות.

גם הפעם לא פסח על ביתי, ונכנס ובא ותלמודו בידו, ספר פרי מחשבתו העמוקה - והוא ספר '**להתהלך** לפני האלוהים באור החיים', על ספר בראשית. ונפלאתי על רוב כשרונו להקיף ולהשכיל בדברי תורה.

ואמנם כל דבריו מיוסדים על מסורות חכמינו ז"ל, לא זו מהם, והם הם עמודי ספרו באמונה ובתמימות. נתתי שמחה בלבי כאשר ראיתי ת"ח יודעים את התורה שבכתב ומחדשים בה בטהרה.

גם אני הקטן האוחז בשיפולי גלימת חכמים, ומברכו ברכת הדיוט שיזכה עוד ועוד להרבות בהבנת התורה, בשמחה וטוב לבב, ויפוצו מעיינותיו חוצה. ויתקיים בו: "אני ה', נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני".

בכבוד וידידות

יעקב קאפיל שווארץ

יצחק לעבאוויטש

רב ור"מ דקהל יראים

וואודרידזש נ. י.

לדידי חזי לי ספר יקר ונפלא אשר בשמו יקרא "להתהלך" וחמותי ראיתי אור חדש המאיר עיני המחכים להבין ולהקיף פסוקי התורה ופרשיותיה בהבנה יתירה ע"ד הפשט - וידועים לשון רבינו רשב"ם ריש פ' וישב מה שנתוכח עם זקינו רבן של ישראל רש"י זי"ע בפירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום עיי"ש (ועי' דברי תורה להגה"ק בעל מנח"א זצ"ל מה"ד ד' אות קי"ג קי"ד) וכירנא למו"ר בעמ"ס למטה יששכר ושאר ישוב זצ"ל שדיבר פעם בקידושא רבא [שאז עסק הרבה בפירושי פשטני התורה*] שב"ק פ' וישב בכונת דברי הרשב"ם - ופי' הכונה בהקדם ספה"ק אגרא דכלה בשם תיקוני זוה"ק תיקון י"ג עה"פ (פ' בראשית ג' ח') וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך - בגין - סדרים דאורייתא לרוח היום פרשיות התורה הם ער"ה כמספר רוח היום עיי"ש לפי דרכו בקודש - ומו"ר הוסיף דיש עוד לזמזז קול ה' מתהלך בתורה בגין סדרים לרוח היום לפי הענין שנתחדש בזמן ההוא - מורה להם התורה הדרך הנכון (עי' בספרו שאר ישוב עה"ת על פסוק הנ"ל) - ובזה הסביר כונת רבינו הרשב"ם לפי הפשטות המתחדשים בכל יום - דמתחדש בכל יום דרכים 'לצורך הדור' גם בפשטות התורה וד"ל.

ומקורו בפסוק פ' עקב (ט' י') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל - ודרכז"ל במד"ר אחרי מות (כ"ב א') ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כולן נאמרו למשה בסיני שנא' (קהלת א' י') יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא חבירו משיב עליו כבר היה זה לעולמים - ועי' תוס' יו"ט פ"א דאבות מ"א בלשונו הטהור חוצב להבות אש וז"ל אחת היא לאמה כנסת ישראל שקבלוה ברה היא לילדתה התלמידים בנים הם לה' מה שעתיד תלמיד ותיק 'לחדש' הכל קבל משה וכו' [ועי' בספר שאר ישוב על פרש"י פ' תולדות על פסוק אם יעקב ועשיו].

ובזה נבין כונת רבינו החת"ס זי"ע עה"ת פ' אמור (עמוד נ"ו) עה"פ והוא אשה בבתולי' יקח וגו' ר"ל כי זה הכה"ג לא יסתפק במה שהניחו לפניו הראשונים - כי מחוייב להוסיף אומץ ולחדש סברות בתורה ולתקן תקנות חדשות - והסברות הישנות שחדשו אחרים הם

* זכרתי ימים מקדם בגעגועין - שמו"ר זצ"ל למד אתנו מדי שבוע חומש רש"י וכו' בדיוק הפשט ובאש קודש [שענד"ז כתב חיבורו על רש"י] כמנהג רבותינו נ"ע - מרביצי תורה ללמד לתלמידים הי"ו - רש"י ורמב"ן וכו' - ולנסות התלמידים לידע מדרגת ידיעתם והבנתם - ע"כ יש לצעוק מרה ככרוכיא על הזנחת לימוד חו"ר אצל תלמידי ישיבות כעת שנתרבה דרכי הלומדות ושכלית וכו' וד"ל ואכמ"ל.

בבחי' אלמנה וגרושה וכו' כ"א בתולה מעמיו - כלומר מה שהי' נעלם מעמיו וכו' יראה הוא לחפש אחריו וכו' עיי"ש לשוה"ט ודו"ק.

[ולפום ריהטא קשה קצת דהלא רבינו החת"ס זי"ע בהסכמתו על ספר נפלא כסף נבחר (ק"ס כללים וסוגיות) כותב בזה"ל הספר הזה יהי' מורה דרך ללומדי תורה איך יקבצו יד על יד - א' לאחת עד שיהיו דברי תורה משוננים בפיהם - כל סוגיא שמורה בכל וערוכה וערוכה - וכזה יהי' כל חובר חבר מחוכם - כי החדש אסור מן התורה בכל מקום - ונסתגר בדברים ראשונים אשר כבר הי' לעולמים ובעקבותיהם נלך וכו' עיי"ש ודו"ק. וצריכין לחלק בין הלכה לאסוקי שמעתתא - ובין אגדה ודרכו"ל במילי דאגדתא וכו' שמשם מקור מוצא לגדרים ותקנות לצורך הדור וצע"ע ואכמ"ל [וכע"ז] מחלק בספה"ק ייטב לב בהקדמה עיי"ש דברים מתוקים בד"ה והנה שמתי וכו']. וז"ל רבינו החיד"א בשם הגדולים מערכת ספרים (אות סב דרשות הר"ן) הנה בחלק הפלפול והמשא ומתן להוראה כמעט רבני ישראל האמתיים בלכתם ילכו דרך הש"ס וכל הגאונים והפוסקים וכו', אך בחלק הדרשות נשתנו אופניהם וסדריהם למיניהם, והיודעים בהם יתנו עדיהם למראה עיניהם, עיי"ש שהארץ בענין זה בהיקף גדול כדרכו בקודש].

אשר ע"כ נתעוררתי לבא בכתובים בשבחו של ת"ח מירושלים עיה"ק הרה"ג מוה"ר אורי האלצמאן נ"ו שזיכו אותו מן השמים להבין ולהשכיל ולהקיף פרשיות התורה ונ"ך - באופן נפלא וכתבם וחרטם עלי גליון בספר הנ"ל - ובזה הפיץ אור חדש על הרבה מאמרי חכז"ל שמובנים יותר על ידי ביאורו בפסוקי התורה - והרבה יסודות הנצרכים להדור יכולים להוציא מביאורים כאלו.

וכמ"פ שהיה בביתי ודברנו בד"ת נוכחתי לדעת כחו בחידושי תורה לפי דרכו בתושב"כ ובתושבע"פ ובגדולי המפרשים וכו' ובעיקר גודל חביבותו לקדושת אה"ק וביאורי המקראות בגבולי הארץ בכל פרטיה - דין רפי"ש ל"י מזקיננו הגה"ק אור עולם בעל לב העברי זצ"ל [חתן דו"ז רבן ומאורן של ישראל מקאלאמייע זי"ע] - השי"ת יהי' בעזרו בהפצת חלקו בתורה בבריות גופא ונהורא מעליא עדי נזכה כולנו לבגצבב"א.

כו"ח כאור בוקר ה' וישב כ"א כסלו שנתשפ"ג לפ"ק

יצחק בן מוה"ר שלמה לעבאוויטש

חופהקה"י וואודרידזש נ.י.

הערה: מש"כ הרשב"ם שנתוכח עם זקיננו רש"י והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום ע"כ - אין הכונה ח"ו דרש"י התחרט על פירושו - דפירושו בודאי הוא מסיני נצח לדורות וכו' - רק הודה שצריכין לחדש 'עוד' לפי הדור - והבן כי זה ברור - וכאן המקום להעתיק קצת מלשון רבינו הרמב"ן בהקדמתו הנפלאה לפירושו עה"ת כולו להבת שלהבת אש וז"ל ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתבת פרוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יעפי הגלות והצרות הקוראים בסדר בשבתות ובמועדים ולמשך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים ליודעים חן עיי"ש.

בס"ד

מוצש"ק וישב

ערב חג האורים תשפ"ג

לכבוד ידידי הגאון הרב **אורי הולצמן** שליט"א, מרבני בית המדרש דורשי ציון.
זכות היא עבורי לשלוח דברי ברכה לרגל הוצאת ספרו השלישי, מאמרים נפלאים ומאירים על פרשיות ספר שמות. זכינו, והרב יושב ומעשיר את כותלי בית המדרש של דורשי ציון בשש השנים האחרונות, ואף עמד תקופה ארוכה בראשות סניף הכולל בירושלים. שיעוריו בעומק עיון הפשט פותחים לחברים רבים צוהר חדש לעיון המקרא. הבחנות עמוקות וקישורים מפליאים בין פרשיות שונות במקרא, ולאחר ההתבוננות בקשרים וברמזים אלו מוארים יסודות וערכים שהתורה מדגישה את חשיבותם הרבה בכל דור ודור. לימוד תכליתי של המקרא להבנת והכרת ערכי התורה האלוקיים באופן עמוק ומופנם. לימוד באופן זה של המקרא המזכיר את לימודו של בן עזאי כמו שדרשו על הפסוק בשיר השירים 'צִנְאָרְךָ בְּחֶרְוִים': "בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני. וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו נתנין, שנאמר 'וההר בוער באש עד לב השמים'. בן עזאי היה יושב ודורש והאש סביבותיו. אזלון ואמרן לרבי עקיבא רבינו בן עזאי יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו. הלך אצלו ואמר לו שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך. אמר לו הן. אמר לו שמא בחדרי מרכבה היית עסוק. אמר לו לאו, אלא היית יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני, והיו ערבים כעיקר נתינתן וכן עיקר נתינתן מסיני לא באש היו נתנין. הה"ד 'וההר בוער באש'" (שה"ש רבה א).

הצורך להעמיד את הלימוד באופן הנכון והמועיל והתכליתי ביותר. לימוד של דבר ה' בכתבי הקודש, לימוד שמביא להכרה בהנהגת הקב"ה ויחודו, לימוד שמחזק את קרבת האלוקים של הלומד. ערכי המקרא המהווים את הבסיס לדרשות חז"ל, את המהות השורשית והגבולות לדרשות שמהם יוצאת התורה שבעל פה, הינו כה מהותי ולא ניתן לנתק את לימוד התורה שבעל פה מלימוד התורה שבכתב. את ערכו העצום של לימוד זה מעצים הרב המחבר בלימוד ספרי המקרא. יה"ר שספר זה יהיה חלק מסדרת הספרים על כל כ"ד ספרי הקודש שיושלמו בשנים הקרובות ויאירו את אור התורה שבכתב לכלל ישראל.

אברהם צוויג

ראש רשת הכוללים 'דורשי ציון'

דורשי ציון - ביתר עילית ע"ר | ת.ד. 50054 ביתר עילית 9050101
טל': 02-538-8444 | פקס: 02-5808516 | דוא"ל: dorshei@dorshei.org
חשבון לתרומות: 12-290-73316 מוכר כתרומה לפי סעיף 46. מס' עמותה 580532455

עם הספר

ברגשי הודיה לבורא עולם ובשמחה רבה הננו מגישים בזה את הספר "להתהלך לפני אלוקים באור החיים" לפני קהל ה' חפצי חכמה ודעת העוסקים בתורת ה'.

הורתו ולידתו של ספר זה מאסופת גיליונות הנערכים מתוך שיעורי הרב אורי הולצמן ויוצאים בס"ד לאור עולם על ידינו מדי שבוע בשבוע בענייני הפרשה והמועדים מזה כחמש שנים. את הגיליונות הללו אספנו כאן תחת קורת גג אחת, ליתן לפני המעיינים את ההזדמנות לעמוד על הרעיונות שעלו בגיליונות אלו על פי סדר המקראות. ומכיוון שרבו הגיליונות מלהיקבץ לתוך ספר אחד, חילקנו אותם לפי פרשיות ולפי חומשים, באופן שכל ספר יכלול חומש אחד ועוד ספר אחד על מועדי השנה.

שמו של הספר "להתהלך" מבטא אולי יותר מכל את מהותו: המעיין בו ימצא כי האדם מתהלך תמיד לפני ה', ודרכו היא דרך של התקדמות והתפתחות תמידית לקראת הטוב השלם. הבנה זו שזורה בכל פרשה מפרשיות תורתנו הקדושה, ואמנם כך היא גם דרכה של תורתנו הקדושה עצמה - ככל שמוסיפים לעיין בה משתנים הדברים ומוסיפים טעם ולקח טוב, ואור החיים הבוקע ממנה מאיר באור גדול על הליכות האדם המתהלך לפני אלוקים; מתוך העיון החוזר והנשנה מאירים הדברים באור חדש, והם נקראים מזווית ראייה חדשה שלא נתגלתה מקודם; היטב חשנו בדבר במהלך עבודתנו על ספר זה: העיון והעיסוק בדברי תורתנו הקדושה האיר לנו פנים חדשות של ממש עד שעמדנו וקראנו: ברקאי! משום כך, מהווה פרסום הדברים שמחה גדולה עבורנו על ההזדמנות להציע את החידושים המאירים הנובעים מתוך תורת הרב אורי הולצמן לפני המעיינים, זאת מתוך תקווה שישגרו אלינו את דעתם, הערותיהם ומחשבותיהם לאור הנאמר, ולוואי ויתלבנו הדברים כדרכה של תורה.

סגנון המאמרים מושפע עמוקות מצורת הדפסתם המקורית כגיליונות שבועיים; גיליונות אלו באו לסקור באופן קצר עניינים נכבדים, ולהעניק מבט קל כמעוף הציפור על פרשיות שלמות ופעמים אף חומש שלם. משום כך, פעמים נדמה כי הכותב אינו טורח דיו לפרש שיחתו ולבססה בראיות, ובאמת, כידוע לשומעי השיעורים בעל פה, אין הדבר נובע אלא ממבנהו של הספר, ועוד חזון עמנו להדפיס את אריכות הדברים הנצרכת כפי שהיא באה לידי ביטוי בשיעורים הנמסרים בעל פה. מסיבה זו עצמה עתיד הקורא להיתקל ביסודות שונים החוזרים על עצמם, פעמים בארוכה ופעמים בקצרה, ואף לגלות שינויים בין מאמר אחד לחברו; אין בכך בכדי להקשות על הקריאה, ואם יבחן הקורא כל מאמר לגופו הוא עתיד בס"ד למצוא בו טעם וחסן רב.

דרך הלימוד עליה מתבססים המאמרים היא מתוך הקשבה עמוקה ועדינה לדבר ה' שבספר התורה המסור בידינו. לימוד הפסוקים במהלך השיעורים והחזרה עליהם מתוך רצון כנה להבינם הולידו בקרב השומעים חיבור וקשר עמוק עם מילות התורה; העיון התדיר בדברי חכמינו בתלמוד ובמדרשים העוסקים בפירושי המקראות והנסיון להבינם ולפרשם ייצר חוליה נוספת בשלשלת הזהב הארוכה של לימוד התורה ומסירתה, מימי חז"ל ועד ימינו אנו; מתוך המשמוש בדברי חז"ל צפו ועלו להם ההנגדות והשינויים שבין פרשה לפרשה אותם דרשו חכמינו בדרשותיהם, ונתחדדו הצלילים הדקים הנשמעים מתוך מילות הקודש, ונתעורר הצורך לשלב את הרגשות העמוקים המסתתרים בין קפלי השורות על מנת להבין מה ה' שואל מעמנו, ולחבר את המדרש וההלכות המסורות בידינו אל מקורם בפסוקי התורה. פעמים שנתייסדו השיעורים על מאמר חז"ל הדורש את הפרשה באופן מסוים, כאשר במהלך השיעור לומד הקורא כיצד נובעים דברי חכמינו מעומק פשוטי המקראות באופן נפלא ובהיר, ופעמים שנתייסדו על מהלך רעיוני אחר, ששורשיו נעוצים בתחילת הספר או הפרשה; בפעמים אחרות השיעורים מיוסדים על הקשבה לצלילי המילים והצורה בה משתמשת התורה הקדושה בדבריה.

לנגד עינינו עמדו תמיד דבריהם הקדושים של חז"ל: וכפטיש יפוצץ סלע, מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות - אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים; בכל מקום היו דברי רבותינו מפרשי התורה הראשונים והאחרונים נר לרגלי מוסר השיעורים ושומעיו כמו גם לרגלי עורכי ספר זה, ואף שלא בכל מקום הבאנו את דברי המפרשים הרי שכל מעיין ימצא בנקל כי כל דברינו מבוססים על דבריהם, על השאלות שהם ז"ל העלו, ופעמים אף על הפתרונות שהם ז"ל מצאו לאותן השאלות.

משום כך, עלינו לציין בפני הקורא כי הלימוד בספר זה חובה עליו להיעשות לאחר ידיעת התורה שבכתב בידיעה עמוקה וקרובה, ובפרט כאשר הדברים עוסקים בפרשה מסוימת - אל ימהר לחרוץ משפט על הרעיונות המובעים בו קודם שיעיין היטב בפסוקי התורה ובמגוון הגדול והרחב של מפרשי התורה הראשונים והאחרונים, אשר רק לאחר ההיכרות עם דבריהם פנינו אנו להעלות את השיעורים על הכתב.

מאליו מובן כי מלאכה כבירה זו לא נעשתה על ידי אדם אחד בלבד. חברים אנו בחבורת ידידים מקשיבים, ומתוך הלימוד בחבורה ומתוך שמיעת השיעורים מפי אורי הולצמן עלו הדברים ונתבררו. תודה עמוקה אנו חבים לרב אורי הולצמן שליט"א המכה על ראשו ואומר לנו גדלו!, ומלמדנו דרך חיים ונתיבים עמוקים בימה של התורה שבכתב. אנו מקווים כי יעלו הדברים לרצון לכבוד תורתנו הקדושה ולכבוד לומדיה די בכל אתר ואתר.

העורכים

ירושלם ת"ו

דברי תודה

עם צאת ספר נפלא זה לאור עולם הנני מודה מקרב ליבי לאבי שבשמים שנתן חלקי בתורתו וזיכני לעסוק בפסוקיה הקדושים של תורתנו לפני ידידים וחברים מקשיבים מזה כמה וכמה שנים, עד שבמהלכן עלו בידינו ביאורים בהרבה עניינים, ובס"ד כעת עולים הדברים על שולחן מלכים, ומאן מלכי - רבנן. והנני בזה בתפילה לפניו יתברך כי יאזרני חיל להוסיף ולהתהלך לפניו ולאור באור החיים.

תודתי נתונה לחברי בית המדרש, רבותי, חבריי ותלמידי, אשר מכוחם ובעזרתם נעשתה העבודה הגדולה הזאת לאורך כל השנים; חשקם של שומעי השיעורים להעמיק בפסוקי התורה שבכתב, בדברי נביאינו הקדושים ובפסוקי הכתובים ובמה שדרשו חכמינו ז"ל מתוך עומק הכתובים הוא הוא שהוליד את פרץ היצירה אשר תוצאותיו מונחים לפני הקורא בספר זה.

ספר זה לא נכתב על ידי: הוא פרי יוזמתם של העורכים ברוכי הכישרון -, ידידי הרב אליעזר רובנוביץ שליט"א וידידי הרב אברהם וינשטיין שליט"א. הם נטלו על עצמם את המשימה הגדולה הזאת, ובעמל רב הקשיבו במשך שנים לשיעורים מדי שבוע בשבוע והעלו על הכתב את אשר עלה בידם. סמוך ובטוח אני כי יכולותיהם וכשרונם הרב ניכרים לעיני כל מעיין בספר זה. רגשי תודתי נתונים להם אפוא, יחד עם תודת הקוראים והלומדים העתידים להתבשר מן הברק המתגלה בכתיבתם הנעימה, הברורה והמאירה.

חובה גדולה חב אני להוריי שליט"א ולהורי אשתי שליט"א, [כאן המקום להזכיר את נשמת מורתי חמותי מרת אסתר מושקא ע"ה אשר תמיד היה לעיניה את העמל בתורה כמשאת חייה יהי הדברים כאן לזכרה הטוב] אשר מלווים אותי עד היום הזה בכל עת. מאליו מובן כי מאומה מכל מלאכתי לא היה בא לעולם לולא אשתי היקרה חוה שתחיה, אשר כל אשר לי שלה הוא, ומכוח אישיותה בלבד אני צועד בכל יום, ומכוחה צועדים ובאים כל צאצאי היקרים, אשר אף להם אני חב תודה בפני עצמה.

אורי בן הרב משה הולצמן

תוכן

.....

מבוא

1 'ויהי אור' זה ספר שמות

פרשת שמות

7 ספר שמות - ספר הגאולה

13 וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם

20 וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֵּדַע אֱלֹקִים

פרשת וארא

27 וַיֵּדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם
המעבר משם אל ש-די אל שם הוי"ה

34 אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲנִי ה'!

41 עֲשֵׂה הַמְּכוֹת - מִכְתַּת הָאָרֶץ וּיוֹשְׁבֶיהָ

59 וְהָיָה נֶתֶן קֶלֶת וּבָרָד

פרשת בא

67 שְׁלוֹשׁ הַמְּכוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת
ידיעת בני ישראל את ה'

74 וַעֲבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת

78 לֵיל שְׁמָרִים הוּא לָהּ

תוכן

83שְׁמַרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם

88כָּל בֶּן נֶכֶד לֹא יֹאכַל בּוֹ

פרשת בשלח

95וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'

100אֵז יִשִּׁיר: עֵינֹן בַּמִּבְנֶה שִׁירַת הַיָּם

105שִׁירַת הַיָּם וָאַרְבַּע לַשּׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאוּלָּה

109צָדֵק וּמִשְׁפָּט מָכֹון כְּסֹא

116כִּי אֲנִי ה' רִפְאָךְ

122לָחֶם מִן הַשָּׁמַיִם

פרשת המן והשבת

קונטרס בני ישראל: במצרים, במדבר ובארץ ישראל

131מִצַּב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְרַיִם הַמִּסְתַּתֵּר בַּפְּסוּקִים

(לפרשת שמות)

137הַעֲלֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְרַיִם מִמִּצְרַיִם שְׁעָרֵי טוֹמָאָה

(לפרשת וארא)

140הַהֲכָנָה לַקְּרֵאת גְּאוּלָּת מִצְרַיִם: לְרֹמֶם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

(לפרשת בא)

149מִמִּצְרַיִם אֶל הַמִּדְבָּר: הַבֵּאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִכָּרָה שֶׁל 'וַיֹּאמִינוּ בִּה' וּבַמֶּשֶׁה עַבְדּוֹ'

(לפרשת בשלח)

162תְּקוּפַת הַמִּדְבָּר: אִימַתִּי הַתְּקִיִּים 'וְגַם בֶּן יֹאמִינוּ לְעוֹלָם'

(לפרשת יתרו)

176יִדְעֵת ה' בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בַּמִּבְט הַיִּסְטוֹרִי לְאוֹרֵךְ הַתְּקוּפוֹת

(לפרשת משפטים)

תוכן

פרשת יתרו

- 197 יסוד המחויבות בעבודה לפני ה'
מחלוקת הכוזרי והרמב"ם
- 206 למען יארכיון ימיה על האדמה
- 210 מבנה עשרת הדברות
- 216 ויעמד העם מרחק

פרשת משפטים

- 225 פרשת עבד עברי ואמה עבריה
- 231 ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו
עיון במבנה המקראות בפרשת משפטים
- 237 מצות איבוד עבודה זרה בכיבוש הארץ
- 246 עבדו את ה' ביראה, וגילו ברתדה

פרשת תרומה

- 255 ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם
הארון והמזבח
- 263 ארון העדות, כפורת וכרובים
- 268 סוד הכרובים "שנים שהם אחד"
- 275 והיו הכרובים פרישי כנפים למעלה
- 281 שלוש דרגות של חיבה במעשה הכרובים

פרשת תצוה

- 289 ונעדת שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי
עבודת המנורה

תוכן

296 כהניך ילבשו צדק

פרשת כי תשא

307 פרשת הכיור וכנו

314 יְשִׁימוּ קְטוֹרֶה בְּאַפֶּךָ

321 אַךְ אֶת שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ
מצות השבת כבסיס לקבלת המצוות

326 י"ג מידות של רחמים (א)

333 י"ג מידות של רחמים (ב)

פרשת ויקהל

347 כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם
נדבת הנשים למלאכת המשכן

פרשת פקודי

355 פֶּעֶמָן זָהָב וְרִמּוֹן

360 וַיִּכֶס הָעֶנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד
מאמר סיום לספר שמות

367 וְלֹא יָכֻלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשֶׁרֶת מִפְּנֵי הָעָנָן
הפטרת פרשת פקודי

מבוא

'ויהי אור' זה ספר שמות

א"ר סימון, חמש פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה:
וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אוֹר - כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב"ה וברא את
עולמו.

וַיְהִי אוֹר - כנגד ספר ואלה שמות שבו יצאו ישראל מאפילה לאורה.
וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב - כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות.
וַיַּבְדֵּל אֱלֹקִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ - כנגד ספר במדבר שהוא מבדיל בין
יוצאי מצרים לבאי הארץ.

וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לְאוֹר יוֹם - כנגד ספר משנה תורה שהוא מלא הלכות רבות.
(בראשית רבה ג, ה)

ספר שמות הוא ספר הגאולה. הוא פותח בתיאור שיעבוד בני ישראל במצרים, אך כבר
בפרק השלישי שולח הקב"ה את משה רבינו במשימה הגדולה להוציא את ישראל
ממצרים ולהביאם אל מעמד הר סיני. ואם מקשיבים היטב, גם הפרק השני, ואפילו
הראשון, אינם עסוקים בתיאור הגלות, כי אם בניצני הגאולה הפורחים מתוך השעבוד;
גאולה הצומחת מתוך בני ישראל עצמם, על ידי המילדות העבריות ובמשפחת משה
רבינו, ועד שצומחת ועולה דמותו של מושיען של ישראל.

ספר שמות הוא החומש השני אחר ספר בראשית. ספר בראשית במובן מסוים הוא
ספרו של האלוקים. הראשית, בכל מקום מסמלת את מקומו של הקב"ה. וכך גם הספר
הראשון מייצג את המבט של 'ה' אחד' על הבריאה; האחדות הטבעית והפשוטה מעצם
המציאות שאין שני. וכך מסביר רש"י את הפסוק: "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא
לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד" (בראשית א, ה): "לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב
יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים שני, שלישי, רביעי. למה כתב אחד? לפי שהיה
הקב"ה יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה".
ועל הדרך הזו אומרים בפיוט אדון עולם "וְהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה".
ובהקדמה לספרנו 'להתהלך' על בראשית, הראינו בהרחבה כיצד מביא ספר בראשית

להתהלך - חומש שמות

את המבט האלוקי על הבריאה בתנועה חד צדדית; שגם האדם הנברא, אינו אלא צל של אלוקים, ומופעל על ידו בחכמת אין קץ, כחומר ביד היוצר.

הספר השני הוא ספרו של האדם. אל מול ספר בראשית שנפתח ב"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים", ספר שמות נפתח ב"וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". בספר זה ישנם שְׁנַיִם, הקב"ה ובני ישראל, האמורים לבוא במפגש זה עם זה ולהיוועד יחד. כל ספר שמות מכון ומוביל אל יצירת הברית והקשר בין הקב"ה וכנסת ישראל. עם תחילת הספר, בפרשת וארא, קורא הקב"ה ומזמין את בני ישראל אל הברית, ומשם ממשיך הסיפור לתאר את מימוש הברית במעמד הר סיני ובהקמת המשכן. בהר סיני נגלה ה' לעיני כל ישראל, דיבר עמם ואמר להם את עשרת הדברות, לימד אותם את דרך ה' במצוות של פרשת משפטים, ואחריו ממשיך המשכן להיות מקום של התוועדות ודיבור. וכך אומר ה' אל משה: "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדִבַּרְתִּי אִתָּךְ מַעַל הַכְּפֹת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרִבִּים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתָךְ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כה, כב). ואולם עם זאת, ספר שמות אינו אלא הצעד הראשון במפגש, הצעד בתנועה מצד הקב"ה. כי אחר כל ההכנות בעשיית המשכן והקמתו, השכינה אמנם ירדה אל המשכן, אבל האדם, מנוע היה מלהיכנס פנימה ולפגוש את השכינה: "וַיִּכַּס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לָּבוֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנָן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ, לד-לה). בכל פעם שבא האדם להתקרב אל האלוקים, תמיד, השלב הראשון הוא: 'עצור!' 'שמור מרחק!' 'אין חברותא כלפי שמיא'. עם כל האהבה והחיבה של בניית בית משותף, מסתיים ספר שמות בתנועה של עצירה מצד האדם.

האחדות של ספר שמות אינה אחדות פשוטה מעצם טבעה של אחד ואין שני, אלא אחדות של שנים, אחדות המחברת שנים להיות אחד. וזהו סוד המשכן והכרובים, שכולו נבנה תחת הכותרת של 'שנים שהם אחד'.

לא ניתן להתעלם מכך, שספר בראשית בסופו של דבר מסתיים בגלות. המסר העצום המהדהד בסוף הספר הוא מה שיוסף אומר לאחיו "אֱלֹקִים חֲשָׁבָה לְטֹבָה". רק האלוקים רואה ויודע את הטוב המסתתר בגלות זו, האלוקים שעליו מזמר דוד המלך "גַּם חֲשֹׁךְ לֹא יִחְשֹׁךְ מִמֶּךָ וְלִילָה כִּיּוֹם יֵאִיר כְּחֹשֶׁכָה כְּאוֹרָה" (תהלים קלט, יב); כי במבט אנושי הסוף של ספר בראשית אינו סוף טוב. בני ישראל ירדו לגלות מצרים, ואינם יודעים מתי ישובו. בכך ישנה אמירה מצד ה', כי מעשי האלוקים אינם מספיקים להצלחת הבריאה; הקב"ה השאיר חלק שיושלם על ידי שותפותו של האדם¹. ספר בראשית, ספרו של האלוקים

1 ראה מדרש תנחומא תזריע ה, בויכוח בין טורנוסרפוס הרשע לרבי עקיבא, מעשיו של מי נאים;

מסתיים בגלות, ועל בני האדם להביא את שותפותם בתנועה מצידם כדי להיגאל ממנה. גם חז"ל במדרש המצוטט לעיל, קראו על ספר בראשית את הפסוק "וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יְהִי אֹר" ספר בראשית הוא ספר הבריאה והיצירה, ומביא את האמירה האלוקית בבריאת העולם. ולעומתה, התוצאה מצד הבריאה היא "וַיְהִי אֹר". את המשפט הזה קראו חז"ל על ספר שמות:

וַיְהִי אֹר - כנגד ספר ואלה שמות שבו יצאו ישראל מאפילה לאורה.

דעת רבי עקיבא שמעשיו של אדם נאים, כי הקב"ה השאיר את הבריאה בלתי שלימה שתושלם על ידי שותפות האדם.

פרשת שמות

פרשת שמות

ספר שמות - ספר הגאולה

בפרשתנו אנו מתחילים את ספר שמות, העוסק בתחילתו בגלות מצרים ובגאולה ממנו, וכמו שכותב הרמב"ן בהקדמתו לספר:

ונתייחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש, ובגאולה ממנו. ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה, בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל.

גלות מצרים, מעת שירדו בני ישראל למצרים ועד שנגאלו ממנה הייתה מאתים ועשר שנים, וכמו שמוצאים חז"ל (ב"ר צא, ב) רמז למניין זה בפסוק **"רְדּוּ שְׁמָה וְשָׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם"** (בראשית מב, ב), וכאשר מביא שם רש"י: **"רְדּוּ שְׁמָה** - ולא אמר 'לכו', רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו". בתקופה הראשונה במצרים אמנם, כשהיה יוסף המשנה למלך קיבלו בני ישראל במצרים יחס מיוחד ואפילו מעולה יותר משאר אנשי מצרים כמתואר בסוף פרשת ויגש, ורק לאחר שמת יוסף וכל הדור ההוא התחילו הגזירות הקשות של פרעה מלך מצרים אשר לא ידע את יוסף. וכך פותחת הפרשה:

וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחִיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם. וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מְמֹנִי. הִבֵּה נִתְחַכְמָה לּוֹ וכו'.

ומתוך כך, מחשב התנא בסדר עולם (פ"ג) את זמן השעבוד בפועל: לא פחות משמונים ושש שנים ולא יתר על מאה ושש עשרה:

"וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחִיו": יוסף מת בן מאה ועשר שנה. אין לך בכל השבטים שקצר ימים פחות מיוסף, ואין לך בכל השבטים שהאריך ימים יותר מלוי. וכל זמן שהיה לוי קיים לא נשתעבדו ישראל למצרים, שנאמר **"וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחִיו. וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ וְגו'"**, ומשמת לוי התחילו המצרים לשעבדם. מכאן

להתהלך - חומש שמות

אמרו: 'אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים, אחד מן החבורה שמת תדאג כל החבורה'.

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וְגו' וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ וְגו'". נמצא משמת לוי ועד שיצאו ישראל ממצרים קי"ו שנה; ואין השעבוד יותר על כן, ולא פחות מפ"ו שנים כשנותיה של מרים. ולמה נקרא שמה מרים? על שם מירור.

לאור זאת יש להבחין, שמתחילת הפרשה המתחילה בנקודת הזמן של הירידה למצרים ועד שמתחיל סיפור הגאולה, אין אנו מוצאים אלא תיאור קצר ביותר. כי גם אם נחשב את כל הפרשייה הראשונה כולל סיפור המילדות העבריות כחלק מתיאור השעבוד, הרי כבר בפרשייה הבאה מתחיל הסיפור של לידת משה מושיען של ישראל, ואת כל התקופה הזאת של שמונים ושש שנות גלות מצרים לא סיקרה התורה אלא בפרשייה אחת בלבד!¹ ובאמת שאף בתוך הפרשייה הראשונה הזאת, יש לנו להראות שכבר בסיפור המילדות העבריות התחילו ניצני הגאולה וכאשר יבואר להלן במאמר. ונמצא לפי זה, שרק בחצי פרשייה בלבד תיארה התורה את השעבוד בלי הקשר של גאולה, מן הפסוק: "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם וְגו'" עד הפסוק "וַיִּמָּרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֶבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבָדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבָדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֹךְ", שבעה פסוקים (שמות א, ח-יד), וכבר עוברת התורה לפתיחת שערי הגאולה. ולעומת זאת, בעניין תיאור השנה האחרונה של בני ישראל במצרים, היא שנת הגאולה, עליה אנו קוראים באריכות את כל פרשיות שמות, וארא, בא ובשלח, ומפרטת התורה כמעט כל צעד ושעל ממה שארע בה. התחושה העולה מתוך קריאת הפרשיות האלה היא, שבעניין הגלות התורה מקצרת מאוד מאוד, ולעומת זאת דווקא בעניין הגאולה היא מאוד מאריכה.

גלות מצרים: מסודות הבריאה

ומתוך ההבחנה זו נראה בעינינו, כי מה ששואלים רבים מן המפרשים:² "מדוע השתעבדו

1 ואכן אמנם שישנה פרשייה קצרה נוספת להלן בפרק ב: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹקִים מִן הָעֲבָדָה. וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹקִים" (פסוקים כג-כה); גם שם יש לבאר שעיקר הדגש הוא על מה שהתחילה הגאולה מצד האלוקים: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים", "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים", "וַיֵּרָא אֱלֹקִים", "וַיֵּדַע אֱלֹקִים". וראה מאמרנו לפרשת שמות וירא אלוקים את בני ישראל וידע אלוקים.

2 וז"ל האלשיך בפתח הפרשה: "ראוי כל איש חכם לבב לדרוש ולתור בחכמה על מה עשה ה' ככה לקדושים אשר בארץ, יעקב וכל הנפש הבאה מצרימה, לתת תחת סבלות מצרים את בניהם ובני

אבותינו במצרים, והרי אין הכתוב מקשר את הגלות מצרים לחטאים המצריכים עונש כמו שאנו מוצאים בשאר הגלויות? היחס והמענה לשאלה זו אמורים להיות בדרך של "בהדי כבשי דרחמנא למה לך"; אלו הם סודות כבושים אצל הקב"ה ואין להרהר אחר מידותיו. אין גלות זו כשאר הגלויות שבאו באופן ישיר על חטאים, אלא זו תחילתה גזירה ואף אמורה להישאר בגדר גזירה שיצאה מאת המקום. מטעם זה, בכל מה שקשור לגלות מצרים והגאולה ממנו, אין התורה רוצה שיאריכו הרבה ויתעסקו באופן הגלות ואופיו, לדון ולהתעסק בצער וקושי השעבוד, אלא יותר דווקא בסיפור הגאולה ומה שניתן ללמוד מצורת הגאולה. בשאר הגלויות אמנם, מתוך סיפור הגלות ניתן ללמוד על החטאים שהובילו אל הגלות, וכפי שקבלה בידינו שהקב"ה משלם במידה כנגד מידה כדי ללמד לאדם דרך העונשים את הדרך הישרה, אך בגלות זו במצרים אין כל כך מה ללמוד מצער הגלות, ולכך רק סיפרה התורה על קיומו אך לא האריכה ונכנסה לפרטיו. את היסוד הזה ניתן ללמוד מפרשת ברית בין הבתרים. כי כבר בתחילת הסיפור של עם ישראל, אצל אברהם אבינו, אמר לו ה' בנבואה שכך עתיד להיות בזרעו:

וַיְהִי הַשֹּׁמֶשׁ לָבוֹא וַתִּרְדְּמָה נִפְלָה עַל אַבְרָם וְהָנָה אִמָּהּ חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶתָ עָלָיו. וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעָךָ בְּאַרְץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וַעֲנֻ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׁיכָה טוֹבָה. וְדֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֹם עֹן הָאָמִרִי עַד הֵנָּה. וַיְהִי הַשֹּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהָנָה תִּנּוֹר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה. (בראשית טו, יב-יז)

בשני הפסוקים העוטפים את נבואת הגלות, מתארת התורה כיצד סיפר ה' לאברהם את העתיד להיות לזרעו: "וַיְהִי הַשֹּׁמֶשׁ לָבוֹא, וַתִּרְדְּמָה נִפְלָה עַל אַבְרָם, וְהָנָה אִמָּהּ, חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נִפְלֶתָ עָלָיו... וַיְהִי הַשֹּׁמֶשׁ בָּאָה, וַעֲלָטָה הָיָה, וְהָנָה תִּנּוֹר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה". הגזירה הזו של גלות מצרים ניתנה במהלך של חושך ועלטה, של אש ועשן³. דברים אלה מסמלים, כי גלות מצרים יש בה סוד מכבשונו של עולם, והאדם אינו יכול לראות ולהבין את דרכי האלוקים. הקב"ה גם הפיל תרדמה על אברהם בזמן שהראה לו את הגזירה, לסמל כי דבר זה אינו תלוי במעשיו ואין לו מה לפעול בעניין. כן

בניהם ר"י שנה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה; מה פשעם ומה חטאתם? והלא לא חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא חלילה" (תורת משה, אלשיך, שמות א, א).

דומה למה שאנו מבארים בעניין מעמד הר סיני של פרשת יתרו שהיה במהלך של "חושך ענן וערפל". וראה מאמרנו לפרשת יתרו ויעמוד העם מרחוק.

להתהלך - חומש שמות

אמת, שהקב"ה מסדר את התרחשות הדברים באופן כזה שהעבירות עצמן מביאות את הפורענות, כמו שחטא מכירת יוסף היה מרכיב מרכזי בירידת אבותינו למצרים⁴. אך אין החטא עיקר סיבת הירידה למצרים, אלא רק כלי בתהליך מימוש הגזירה. שעבוד מצרים, הוא סמל ומודל לאיזה שהוא סבל וקושי שיש בעולם שאין בני האדם יכולים להבין אותו. המציאות הזו קיימת בעולם, ואלה הם מסודות הבריאה. ואולם, אחר שכבר זו היא הגזירה, ממנה גם יכול לצמוח התיקון והזיכרון של עם ישראל, וכמו שנאמר בפרשת ואתחנן: "וְאֶתְכֶם לָקַח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרָזָל, מִמִּצְרַיִם, לֵהוֹיֹת לוֹ לְעַם נִחְלָה כִּיּוֹם הַזֶּה (דברים ד, כ). אך שוב פעם, אין זו עיקר סיבת הגלות, אלא שהשתמש ה' באותו לפיד אש כדי לזכך את בני ישראל בכור הברזל. כבר מתחילת הסיפור, הודיע ה' לאברהם בנבואה כי גלות זו עתידה להיות, והיא כביכול טבועה בבריאה מראשית ההיסטוריה של עם ישראל.

תחילת הגאולה: המילדות העבריות

מתוך הבנה זו, שהתורה מקצרת מאוד בתיאור חשכת הגלות, נוכל לראות עוד כיצד גם בתוך סיפור השעבוד שכן מתואר, כבר התחילו ניצני הגאולה. הרי מלבד מה שמררו המצרים את חיי בני ישראל בעבודה קשה, בחומר ובלבנים, עוד גזר פרעה מלך מצרים על הריגת הבנים הנולדים:

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעֵהָ. וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וַרְאִיתִן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ וְאִם בַּת הִיא וְחָתָה.

יש כאן גזירה איומה של השמדה עצמית; שהמילדות העבריות ימיתו את בני עמון בעצמן, וכך לא יהיה המשכיות לבני ישראל. ומה עשו המילדות? אומר הכתוב:

וַתִּירֶאֱן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֱלֹקִים וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים. וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים. וַתֹּאמְרֶינָן הַמִּילֵדֹת אֶל פְּרֻעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמִּצְרִית הָעִבְרִית כִּי חַיּוֹת הֵנָּה בְּטָרֶם תָּבוֹא אֱלֹהֵן הַמִּילֵדֹת וַיִּלְדוּ. וַיִּטֹּב אֱלֹקִים לְמִילֵדֹת וַיִּרְבּוּ

4 וכן מה שאמרו בגמרא (שבת דף יב, ב) "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים", ברור שאין כוונת חז"ל שזו הייתה סיבת הגלות, רק שמאופן התהוות הדברים ניתן ללמוד מה דרוש תיקון.

הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד. וַיִּהְיֶה כִּי יֵרָאוּ הַמִּילֻדֹת אֶת הָאֱלֹקִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִיִּם.

הכתוב משבח את עוצמת המילדות שיראו מפני האלוקים ולא הקשיבו לפרעה, ואף מספר את מתן שכרן: "וַיֵּיטֹב אֱלֹקִים לַמִּילֻדֹת", "וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִיִּם". ויש לשאול, שהרי נראה בפסוקים שפרעה לא איים על המילדות באזהרות חמורות, ולא העמיד אחריהן מעקב כלשהו, כי בתירוץ נקל הן הצליחו להתחמק מביצוע הגזירה, ומה חשב פרעה כשהטיל עליהן משימה זו? ועוד יש להתבונן בשכר הגדול שזכו לו בעבור מעשיהן "בתי כהונה לוויה ומלכות" כדברי רש"י על פי חז"ל (סוטה דף יא, ב), האם יש קשר בין המעשה הטוב ובין השכר?

ובכן, הדיוטא התחתונה של אדם המשתעבד בזולתו, היא שבשלב מסוים אותו האדם המשוועבד מאבד צלם אנוש, וכבר הוא פועל כמו מכונה ללא שום שיקול דעת ומקום אישי. גם בשעבוד מצרים, אחר כל המרירות הגיע קושי השעבוד לאותה דרגה, שהרגישה המלכות את המצב הנפשי של בני ישראל שדי לתת להם הוראות והם יעשו ככל אשר יאמרו להם. פרעה אם כן פשוט אמר להן שיתחילו לעשות בבני ישראל השמדה עצמית, וברור היה בעיניו שיעשו ככל אשר יאמר להן. הוא כלל לא היה צריך לאיים עליהן או לבדוק אחריהן, כי כל כך היה המצב נורא שהאדם במצב כזה כבר מציית ופועל כמו גולם.

אכן, דווקא כאשר מגיע הדבר אל הקצה האחרון, שהיו צריכות המילדות העבריות שפרה ופועה לעשות את המעשה הקיצוני והנורא של הריגת בנים נולדים, אז דווקא מתעורר הצלם האלוקים שבאדם ומעמיד אותו במקומו האמתי, ובדבר הזה אין הן מקשיבות למלך מצרים. דווקא בשיא עומק קושי השעבוד כשהגיע אל קצהו, התגלה עומק נפשם של בני ישראל כי באמת יראים הם את האלוקים ולא את מלך מצרים, ועל דרך מה שכותב רבינו יונה בשערי תשובה (שער א, ו) "כי אם אמור יאמר העבד לרבו: 'כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי דבר אחד', כבר שבר עול אדוניו מעליו והישר בעיניו יעשה". כי באותו הדבר שהעבד מורד באדונו, הוא מגלה שכל מה שהוא כן עושה, אין זה אלא מפני שהוא עצמו החליט ומוכן לעשות ולא מפאת הציווי הטהור של האדון.

המילדות אם כן זכו בשכר מיוחד מאת ה' שהן אלה שיעמידו את הבתים החשובים של עם ישראל ואת ההנהגה, כי הן אלה שגילו את הזהות האישית והצלם אלוקים שבבני ישראל, והן אלה שהראו שבאמת יש תקווה לגאול את ישראל ולהפוך אותם לעם ה'. מתוך המעשה המיוחד ש"לא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם", הן מגלות כי דווקא המְצַרִּים שמצייתים וממלאים את פקודת המלך הם העבדים האמיתיים, ואילו בני ישראל שיכולים גם להמרות את דבר המלך, על אף כל קושי השעבוד בעומק נפשם

להתהלך - חומש שמות

הם באמת בני חורין. כאן התגלה המקום האמיתי של בני ישראל כמו שנאמר בפרשת בהר: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויקרא כה, נה), כי העבדות לה' היא חירות הנפש האמיתית.

ועל כן נראה, שכשנאמר בפסוק "וַיְהִי כִּי יֵרְאוּ הַמִּלֻּדֹת אֶת הָאֱלֹקִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים", מה שמפרש רש"י על פי חז"ל שהכוונה ל"בתי כהונה ולויה ומלכות", אין זה רק בדרך דרש; אלא זהו גוף הפשט בפסוק, כי זהו כל הנושא של הפרשה על הכרת הצלם אלוקים שבאדם והגברת החירות המוסרית על השעבוד הגופני, וְנָשִׂים אלה שגילו בעצמן את עוצמת הנפש שלהן, הן הראויות להעמיד את מנהיגי העם, משה, אהרן ומרים. הרי שכבר בפרשה הראשונה של הספר, יחד עם סיפור השלב הכי קשה של הגלות והשעבוד, מספרת התורה כיצד מתוך אותו קושי צמחו ניצני הגאולה; וכך ממשיכה התורה מיד בפרשה הבאה את סיפור לידת משה מושיען של ישראל.

נוכל אם כן, להגדיר ולקרוא לספר שמות בשם: "ספר הגאולה"!

פרשת שמות

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָּה

ספר שמות נפתח עם הפסוק - "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָּה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ". הרמב"ן בפתח הפרשה עומד על פתיחת הפרשה במילת וְאֵלֶּה, בוי"ו החיבור:

טעם "ואלה שמות", כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי. ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק "וכל זרעו הביא אתו מצרימה" (בראשית מו, ז), ושם כתוב אחריו "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה" וגו' (שם, ח), ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן; כי אף על פי שהם שני ספרים, הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה. וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (שם, כז). וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא, שהשלים דברי הימים "ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' בפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש" וגו' "כה אמר כורש מלך פרס" וגו' (דה"ב לו, כב-כג), ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא (עזרא א, ב-ב) לחבר הספור, אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה: בראשית ואלה שמות.

ורבי אברהם אמר, כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו, ואיננו נכון. ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו ככוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר "המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא" (ישעיהו מ, כו), ואלו דברי אגדה (שמו"ר א' ג'). והם דברים של אמת בענין החבוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר, אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי.

מסביר הרמב"ן, שהפסוק הראשון שבפרשה, הוא בעצם אותו הפסוק שמופיע בפרשת ויגש כשירדו בני ישראל למצרים - "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִמָּה יַעֲקֹב וּבְנָיו

להתהלך - חומש שמות

בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן, ודרך המקרא בתחילת ספר חדש לחזור ולסכם את הנקודה שבה הסתיים הספר הקודם וממנו להמשיך הלאה. וכך מראה הרמב"ן גם בחיבור בין ספר דברי הימים וספר עזרא.

אכן נשים לב, שלא רק הפסוק הראשון של הפרשה מהווה חזרה על סוף ספר בראשית, אלא כל הפרשייה הראשונה היא תקציר של שלוש נקודות בסיפור בני ישראל במצרים בסוף ספר בראשית. הפסוק הראשון - "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" וגו' וכל שמות השבטים, הוא תקציר של הפרשייה בפרשת ויגש הפותחת באותו הפסוק - "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" וגו' וכדברי הרמב"ן. הפסוק - "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא", חוזר על סוף ספר בראשית בו מסופר - "וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֶאֱהָ וְעֶשְׂרִי שָׁנִים". ואילו הפסוק - "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם", חוזר על הפסוק האחרון של פרשת ויגש - "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד".

סוף ספר בראשית	תחילת ספר שמות
וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבְנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן... וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נָפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרָיִם שְׁבַעִים	וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ. רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה. יִשְׂשָׁכָר זְבוּלֹן וּבְנֵימִן. דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר. וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יִצְחָק יָרֹךְ יַעֲקֹב שְׁבַעִים נֶפֶשׁ וַיֹּסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם.
וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֶאֱהָ וְעֶשְׂרִי שָׁנִים	וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא.
וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד	וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם

בנקודת חיבור בין שני ספרים, הרי שלתקופת המעבר יש שני היבטים, כעין **בין השמשות**; ניתן לראות אותה בהיבט של התקופה הקודמת לה, וניתן לראות אותה בהיבט של התקופה החדשה הבאה אחריה. התורה אם כן, תספר את הסיפור של התקופה הזאת פעמיים, כל פעם לפי ההיבט שלו. ספר בראשית הוא ספרם של האבות; הם השורשים של עם ישראל, וכפי שכותב הרמב"ן (בראשית יב, ו) ע"פ חז"ל (תנחומא לך לך ט) ש"כל מה שארע לאבות ארע לבנים". ספר שמות הוא ספרם של עם ישראל; בו נהפכו בני ישראל לעם, וכמו שמיד עם תחילת הספר אומר פרעה למצרים - "הֲנִיָּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

פרשת שמות - ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה

רב ועצום ממנו". במעבר שבין ספר בראשית לספר שמות, בין תקופת האבות לתקופת עם ישראל, עומד סיפור השבטים בירידתם למצרים כתקופת מעבר בין שתי התקופות האלה.

בני ישראל ירדו למצרים בצורה של משפחה גדולה, ושם בארץ גושן התפתחה המשפחה לעם גדול ועצום. כעת נבין היטב את ההבדלים שבין הפסוקים, בין סוף ספר בראשית לתחילת ספר שמות:

הבדל ראשון:

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרֵימָה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ. רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה. יִשְׁשָׁכָר זְבוּלֹן וּבְנֵימָן. דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֵׁר. וַיְהִי כָל נֶפֶשׁ יִצְחָק יָרָךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נֶפֶשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם.	וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרֵימָה יַעֲקֹב וּבְנָיו כָּכָר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוּךְ וּפִלֹא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי... וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנַיִם כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הָבָא מִצְרֵימָה שִׁבְעִים
--	---

בסוף ספר בראשית, מונה התורה את כל השבעים נפש שירדו למצרים אחד לאחד; לכל אדם יש זהות וחשיבות. כמו במנין בני משפחה, שאם האחד נעדר מקומו ניכר. בתחילת ספר שמות לעומת זאת, אין מונה התורה רק את שמות בני יעקב ראשי השבטים. בהסתכלות על עם ישראל במבט של עם, שוב אין נותנים יחס וחשיבות לכל יחיד, אלא מסתכלים על הציבור כולו בהסתכלות קולקטיבית של קבוצה ועם. עם זאת, כן מונה התורה את שמות השבטים שירדו למצרים בתור ראשי העם.

במאמרנו לפרשת במדבר למשפחות לבית אבותם בארנו, כי בפרשייה הראשונה של ספר שמות, התורה מתארת את התהליך שהתרחש בעם ישראל שאיבדו את החלוקה לפי שבטים. כשנעמיד את שני הפסוקים הממסגרים את הפרשייה, הראשון והאחרון זה למול זה, נבחין בהנגדה שביניהם:

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרֵימָה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ...
...וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָה וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם.

אם בפסוק הראשון יש שמות לבני ישראל, ולכל אחד יש משפחה מסודרת - איש וביתו, והתורה מונה את שמות כל אחד מן השבטים, הרי שבפסוק האחרון נאמר - "ובני ישראל פרו וישרצו וגו', לשון שרצים; שמתוך הריבוי העצום איבדו בני ישראל את הזהות האישית והחשיבות של כל יחיד. יש עמנו להרחיב על כך, כי נקודה זו היא

להתהלך - חומש שמות

שהייתה סיבת הגלות במצרים, וכן תחילת הגאולה הייתה על ידי המיילדות העבריות שהכירו בצלם אלוקים שבכל אדם, ובשכר זאת זכו לבתי כהונה ובתי לוויה. כפי שבארנו במאמר הנ"ל, להלן בספר במדבר חזרו עם ישראל לחלוקה לפי שבטים, עם האיזון בין ההסתכלות הכללית על האומה כולה במבט כולל, ובין נתינת יחס אישי ומיוחד לכל אדם ולכל משפחה. והוא מה שנמנו ישראל בספר במדבר "לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אָבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת"¹.

ההבדל השני:

וַיִּמַּת יוֹסֵף בֶּן מֶאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים	וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא
--	---

ספר בראשית הוא ספרם של האבות, ועל כן רק סיפורו של יוסף מסופר בסוף הספר משום שיש לו מעמד מיוחד של אב. כשאמר יעקב ליוסף - "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֹאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי" שאפרים ומנשה עולים לדרגת השבטים, הרי שגם יוסף עולה מדרגת שבט לדרגת אב. בספר שמות אמנם, בהסתכלות על בני ישראל כעם, הרי שנמנה יוסף יחד עם אחיו בתור ראשי האומה, וסיפור כולם מסופר יחד - "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא".

וכן ההבדל השלישי:

וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד	בְּמֶאֱדָמָא וּתְמַלֵּא הָאֶרֶץ אֹתָם
--	---------------------------------------

מילת "וַיִּשְׁרְצוּ" מופיעה רק בתחילת ספר שמות ולא בסוף בראשית, כי בנקודה הזו בדיוק נמצא החילוק בין שני הספרים. בהסתכלות על בני ישראל כמשפחה, הפריה ורביה היא הברכה שזכו לה במצרים. אולם בהסתכלות על בני ישראל כעם, כאשר נעשית הפריה ורביה בצורה לא מסודרת וללא מתן זהות אישית לכל אדם, יש בזה נקודה בעייתית הדרושה תיקון.

1 וראה מאמרנו לפרשת מטות וידבר משה אל ראשי המטות.

בדומה למה שראינו בחיבור שבין ספר בראשית וספר שמות, הראה הרמב"ן גם בספר דברי הימים וספר עזרא, ברצוננו להראות, שגם במעבר בין ספר יהושע לספר שופטים אנו מוצאים כעניין הזה, ויש בו דמיון גדול למה שראינו בפרשתנו. בסוף ספר יהושע מסופר:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ. וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת סָרַח אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גֵּעֵשׁ. וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזִּקְנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וְאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.

ומיד אחריו פותח ספר שופטים עם הפסוק - "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' לֵאמֹר 'וְגו'. אולם שם בפרק ב, פתאום יש כביכול קימה לתחיה של יהושע:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ. וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזִּקְנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל. וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת חָרָס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גֵּעֵשׁ. וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֹאֲסָפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיִּקָּם דּוֹר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֵת ה' וְגַם אֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.

ובכן, כמו בפרשתנו, גם במעבר בין דור יהושע והזקנים לדור השופטים, הפרשייה הזאת מסופרת פעמיים משני ההיבטים. בסוף ספר יהושע חותם הנביא את הספר בהצלחתו של יהושע בהנחלת הארץ, וכיצד הוא נפטר בשעה שהיו ישראל עובדים את ה' וגם אחריו לתוך תקופת הזקנים תלמידיו שהאריכו ימים. בתחילת ספר שופטים אמנם, מסופר אותו הסיפור רק מתוך ההסתכלות של תקופת השופטים, שהיא הייתה תקופה קשה בעם ישראל. נבין לפי זה את ההבדלים שבין שתי הפרשיות:

סוף ספר יהושע	תחילת ספר שופטים
וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ.	וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשֵּׁת אֶת הָאָרֶץ.
וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִי שָׁנִים. וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת סָרַח אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גֵּעִשׁ.	וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.
וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וְאַשֶׁר יָדְעוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.	וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִי שָׁנִים. וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת חָרֹס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גֵּעִשׁ.
	וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֱסָפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.

בסוף ספר יהושע, חותם הנביא את סיפורו של יהושע בהצלחה שהנחיל לבני ישראל את נחלתם. בתחילת ספר שופטים אמנם, מספר הנביא מצד בני ישראל - "וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשֵּׁת אֶת הָאָרֶץ" היא השותפות המצופה מצד בני ישראל שיירשו הם את הארץ. בדבר הזה בדיוק כשלו בני ישראל כשלא הורישו את יושבי הארץ מפניהם, וכמו שמאריך הנביא בפרק הראשון של ספר שופטים.

וכן יש הבדל בין שני הספרים בסדר הכתובים: כי בספר יהושע קודם כל מסופרת מיתת יהושע ואח"כ שבני ישראל המשיכו לעבוד את ה' אחריו, ואילו בספר שופטים הסדר הפוך. וכן בספר שופטים יש פסוק נוסף אודות פטירת הזקנים וכל הדור ההוא וקימת דור חדש אשר לא ידע את ה'. והעניין אחד, כי בספר יהושע מספר הנביא מצד יהושע, שאף אחר פטירתו המשיכו בני ישראל לעבוד את ה' כל ימי הזקנים שהאריכו ימים אחריו; אולם בספר שופטים אדרבה, עיקר הסיפור הוא אודות הדור החדש שקם שלא ידע את ה', ולכן שם רוצה הנביא להציג את הדברים באופן כזה שרק כל זמן שהייתה השפעתו של יהושע המשיכו בני ישראל לעבוד את ה', אך מעת שהוא נפטר אז החלה ההידרדרות. לכן הקדים הנביא את זה שבני ישראל עבדו את ה' לסיפור מיתתו, כי מעת שנפטר החלה ההידרדרות שהלכה והחריפה עם סילוקו של כל הדור הקודם.

לכן גם יש שינוי אצל הזקנים; שבספר יהושע נאמר - "וְאַשֶׁר יָדְעוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל", ואילו בספר שופטים נאמר "אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה'". לשון **ידיעה** מסמלת הבנה עמוקה וחיבור, לעומת **ראיה** שאינה אלא ראייה חזותית חיצונית לאדם העומד מרחוק. כלפי דור הזקנים שאחר מות יהושע, היו הזקנים "יודעים את מעשה ה'", ויכלו הם להעביר את הדברים הלאה לבני דורם. אולם כלפי הדור החדש שקמו אחריהם, הזקנים רק **ראו** בעצמם את מעשה ה', אך לא היו מחוברים די אל הדברים שיוכלו להעבירם הלאה אל הדור הבא.

בדומה אל המסופר בפרשתנו - "וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחִיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא", שאז החל הסיפור הבעייתי של בני ישראל וקושי השעבוד, כך גם בספר שופטים מסופר - "וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה'... וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֱסָפוּ אֶל אֲבוֹתָיו" וכו', ומיד החלה תקופת השופטים הקשה. בשיעורים על ספר שופטים בארנו, שהתהליך שקרה לעם ישראל בתחילת ספר שמות עליו הצבענו, הוא שקרה לעם ישראל גם בספר שופטים; התהליך בו איבד היחיד את זהותו האישית בתוך הכלל. בספר שופטים אמנם, מדובר על השלב השני בעם ישראל, אחר שנחלקו ישראל לשנים עשר השבטים בחלוקת הנחלות. בשלב הזה, כל שבט נהיה לעם בפני עצמו, והנקודה הבעייתית הייתה שהיחיד היה נבלע בתוך עם השבט שלו ומזהה את עצמו רק לפי ההשתייכות השבטית. והרבה יש להאריך על כך בספר שופטים.

וכמו בגאולת מצרים, שתחילת הגאולה הייתה בתיקון דבר זה ובהכרת הצלם האלוקים שבכל יחיד, כך גם התיקון לתקופת השופטים החלה על ידי אלקנה וחנה בתחילת ספר שמואל. הם הפכו את **המשפחה** לעיקר זהותו של האדם ולא המוצא השבטי, וכמו שיש להראות שם בתחילת הספר [שכלל לא מסופר שאלקנה היה לוי]. וכן אחד החידושים הגדולים שחידשה חנה בעמידתה האישית לפני ה', הוא שהקב"ה משגיח בהשגחה פרטית על כל יחיד, וכל אדם יש לו סיפור אישי משלו.

פרשת שמות

וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּדַּע אֱלֹקִים

אנו פותחים בלימוד ספר שמות, העתיד להובילנו מגלות ושעבוד מצרים אל ניסי יציאת מצרים, ועד למתן תורה והשראת השכינה במשכן. בתוך כך אנו עתידים ללמוד על גלות וגאולה, על קריעת ים סוף, בחירת ישראל ומתן תורה; בפרשתנו נפתח סיפורו של עם ישראל כאומה, עם תיאור הגלות והשעבוד, ובעיקר - עם תיאור תחילת הגאולה.

נביט על פרשתנו במבט כללי: בתחילה אנו קוראים על הרבייה העצומה שהיתה מנת חלקו של העם, ועל השעבוד והעבודה הקשה שנגזרו עליו עם קומו של מלך חדש על מצרים. מיד לאחר מכן מתחילה התפנית, עם סיפורן של המילדות - המגלות עוז רוח אל מול הגזירה ומחיות את הילדים. מכאן אנו ממשיכים אל לידת הגואל: אנו קוראים על הצלתו הפלאית של משה בידיה של בת פרעה, עובדה הגורמת לו לגדול בסמך אל המרכז הממלכתי. אנו לומדים על דמותו: יציאתו אל אחיו והשתתפותו בסבלותם, בריחתו למדין והצלת בנות יתרו, ולידת גרשום.

בכל אריכות הפרשה הזאת ניתן להצביע על נקודה אחת, מאפיינת ומשמעותית מאוד: שם ה' נעדר ממנה כמעט לחלוטין! איננו פוגשים את שמו של ה' לא בתיאור השעבוד ולא בתיאור תולדותיו של משה; האזכור היחיד לשם אלוקים הינו בסיפור המיילדות, שם נאמר כי הן יראו מן האלוקים וכי האלוקים היטיב להן.¹

לאחר ששמנו את ליבנו לעובדה זו, נטה את אוזנו אל הדברים הבאים, הבאים מיד לאחר מכן; פרשה קצרה, אך בעלת חשיבות ועוצמה:

וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם, וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם. וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה, וַיִּזְעְקוּ. וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת אֲבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּדַּע אֱלֹהִים.

(שמות ב, כג-כה)

1 כמובן שדבר זה טעון באור, מדוע נזכר שם אלוקים כאן דווקא? נכוננו עימנו דברים בעניין זה, אף במסגרת המאמר ברצוננו להתמקד במבנה הכללי העולה מפרשתנו.

יש כאן קושי ברור: מה בדיוק אירע באותה נקודת זמן אשר גרם לבני ישראל להיאנח באופן מיוחד - עד ששוועתם עולה אל האלוקים? הלא קושי השעבוד היה מונח על צוואריהם של ישראל מזה זמן רב, עוד מתחילת הפרשה, קודם לכל האירועים שסופרו באריכות עד כאן! הכתוב מתאר כי המאורע יוצא הדופן שגרם לכך היה מיתת מלך מצרים; אולם אין די בעובדה זו לכשעצמה בכדי לבאר לנו מדוע דווקא כאן נאנחו בני ישראל כל כך עד שעלתה שוועתם אל ה'.

חכמינו דרשו בענין זה מה שדרשו, אולם קשה שלא לשים לב כי התיאור "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם" מקביל אל התיאור בתחילת פרשתנו, שם נאמר "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם" (שם א, ח), מה שהיווה את נקודת הפתיחה לשעבודם של ישראל ולמסכת הגזירות הקשות שניחתו עליהם.²

בפשוטו של מקרא נראה אפוא כי יש כאן אכן תיאור מקביל: מלך מצרים מת, ובעקבותיו קם מלך חדש אשר גזר על ישראל גזירות ושעבודם. התורה מתארת את אותו סיפור פעמיים, פעם אחת בתיאור השתלשלות העניינים בתחילת הפרשה, ופעם נוספת בתיאור על ידיעת ה' על סבלם של בניו; כאשר התורה אומרת "וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה" דבריה אמורים כלפי אותו מלך חדש שקם בתחילת הפרשה בעקבות מיתת המלך הקודם. אנחת בני ישראל אינה חדשה בעקבות הכבדה בגזירות, אלא היא אותה אנחה שנאנחו עם תחילת השעבוד.³

מדוע אם כן נדחתה פרשה זו עד לכאן? מדוע המתינה התורה ולא סיפרה על נוכחות של הקב"ה מיד בתחילה, עם כל תיאור הגלות והעבודה הקשה? ומדוע נעדרה התייחסות של ה' מכל האמור עד כאן - סיפור המיילדות ולידת משה רבינו? כאשר אנו מתבוננים עוד, אנו שמים לב כי פרשה קצרה זו מקדימה את הפרשה הבאה לאחריה: פרשת הסנה - הפותחת את תהליך הגאולה במפגש ההיסטורי של משה עם האלוקים בסנה שבמדבר. לא מקרה הוא כי בשלושה פסוקים בלבד שבפרשה

2 בפירוש האמור "וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם" אכן נחלקו חכמים אם המדובר הוא במלך חדש ממש או במלך הקודם שחידש את גזרותיו, וכפי שהביא שם רש"י בפירושו. אולם בפשוטו של מקרא וודאי נראה כי המלך החדש הינו חדש ממש, ולפי דברינו כאן יש לפרש שהוא עמד על מצרים בעקבות מיתת המלך הקודם.

3 מוטל עלינו לבאר עוד מדוע בתחילת הפרשה נקטה התורה בתיאור "ויקם מלך חדש" בהשמטת הסיפור על מיתת קודמו, ואילו כאן נקטה התורה בתיאור "וימת מלך מצרים" בהשמטת הסיפור על קומו של מלך חדש. נקודה זה אכן דורשת ביאור, אולם לדעתנו אין בכך בכדי להפחית מטענתנו כי בפשוטו של מקרא המדובר הוא באותו סיפור של החלפת מלכים.

להתהלך - חומש שמות

זו מוזכר שם אלוקים לא פחות מחמש פעמים; השינוי החד הזה בולט מאוד על רקע היעדרות שם ה' מתחילת הפרשה. בבת אחת מופנה המוקד מן המתרחש בארץ מצרים אל המתרחש מצידו של ה'. המילים מדברות על התעניינותו של ה' במתרחש, על רצונו לקיים את בריתו, ועל כך שאין הוא מעלים עיניו מסבלם של בני האדם. הוא מקשיב ויודע, "וַיֵּדַע אֱלֹקִים".

סיפורה של גאולת מצרים מתנהל אפוא בשני צירים מקבילים: הציר האנושי והציר האלוהי. תחילה פותחת התורה בתיאור הדברים מנקודת מבטו של האדם, בני ישראל החווים את השעבוד תחת יד פרעה וזקוקים לגאולה. היא מלמדת אותנו כי גם תחת השעבוד הנורא לא כבה הרגש המוסרי מליבות ישראל וכי גם בעומק החשיכה נמצאו אנשים שחירפו נפשם למען יצירת השינוי והבאת הגאולה; לאחר מכן, עוברת התורה לתאר כיצד היו נראים אותם הדברים עצמם מצידו של האל: הוא הבחין משמים וראה את כל העובר על בניו. זהו פשרם של הפסוקים האלו. מתוך כך אנו באים אל הפרשה המופלאה של הסנה: שם מתרחש המפגש. שני הצירים המקבילים מתאחדים; שם פוגש האדם את ה' לראשונה, ותקוותו לגאולה נפגשת עם רצון ה' לגאלו, עם אכפתיותו של הבורא מבני האדם.

גאולת מצרים היתה גאולה אלוקית בכל מובן שהוא. עשרת המכות, מכת בכורות וקריעת ים סוף, ניסי המדבר - כל אלו היוו מסכת מופלאה של שבירת המציאות מפני ה'; ניתן למצות את תפקידו של האדם בכל ההתרחשות בפסוק אחד, המילים אותם אמר משה לישראל בעודם עומדים נפחדים על שפת הים: "ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרֹשׁוּ" (שמות יד, יד). בכך מתחיל ומסתיים תפקידם של בני ישראל ביציאת מצרים. הם עומדים כניצבים, בפסיביות מוחלטת או כמעט מוחלטת, בעוד ה' מחולל עבורם את הניסים הנשגבים. בדרך זו מונחת אבן הפינה למערכת היחסים בין ה' וישראל. ה' מצידו מראה לבניו כי בחירתו בהם הינה מוחלטת; הוא משדד את מערכות הטבע עבורם; לעת עתה, אין לבני ישראל חלק מעשי בתהליך גאולתם. תפקידם מתמצה בהתבוננות בניסים, ובאמונה ובהכרה ביד ה' השולטת בעולם ומגינה עליהם. שעתם של בני ישראל לפעול עוד עתידה לבוא, אולם רק בעתיד - עם הכניסה לארץ ישראל, וכפי שאנו עתידים לראות בספר דברים.

4 כלל הוא כי כאשר חוזרת התורה כמה פעמים על מונח אחד אות הוא כי בדבר משמעות.

לאור זאת עלינו לבחון את המבנה בו מתנהלת פרשתנו. לאורך כל ספר שמות אנו עתידים לפגוש את ה' ואת ידו החזקה, את גבורתו ואת ניסיו. אולם דווקא תחילת הספר אינה עוסקת בו כלל. הספר פותח דווקא בהצגת הציר האנושי, מנקודת המבט של בני ישראל, ורק אחר כך הוא פונה להצגת הציר האלוהי מנקודת המבט של הבורא. לכאורה, יציאת מצרים הינה הסמל האולטימטיבי להתערבות האלוהית בבריאה, מדוע אם כן לא פתח הספר בהצגת זויות זו?

למדנו מכאן, כי גם ההתערבות האלוהית המשמעותית ביותר בהיסטוריה, אירעה גם היא כתגובה למעשי האדם. גם כאשר התורה באה להציג את מבטו של האלוהים על המתרחש במצרים, היא פותחת תחילה במעשי האדם: ישראל המשועבדים לא נכנעו לשעבודם, אלא גילו יוזמה - גם אם קטנה ומועטת - בעודם נאנקים תחת עול הגזירות. שפרה ופועה הינן הסמל ליכולתו של האדם לעשות את אשר לאל ידו; ומשמעות גדולה טמונה בכך, גם אם אין ביכולתו לשנות את המצב מיסודו. לפעולתן של שפרה ופועה אכן היתה משמעות מרחיקת לכת: היא הביעה את רצונם של בני ישראל לפעול למען גאולתם. היא הדגישה את העובדה כי בני ישראל לא איבדו את חוסנם המוסרי, וכי הם שייכים לגאולה⁵.

זריחת אורו של משה רבינו אף היא מלמדת אותנו דברים דומים: אין הוא מסתגר בארמון. הוא פונה אל אחיו ורואה בסבלותם. הוא מגלה אחריות, הוא מכה את המצרי הנוגש באחיו. מבלעדי דמותו של משה רבינו אין ישראל מסוגלים להיגאל: ה' אינו עתיד להתערב בעולם כל זמן שאין האדם עצמו מוכן להטות כתף, ולו במשהו. משום כך נעדר שמו של ה' בתחילת הספר, מפני שזהו סיפורו של האדם. האדם לבדו, לטוב ולמוטב, מספר את סיפורו ומגלה את מגמתו. הצעד הראשון מוטל על שכמו.

רק לאחר מכן פונה התורה לתאר את נוכחות ה': הקב"ה מתבונן בכל הנעשה, ומבטו מופנה אל הסבל העובר על בניו. למן הרגע הראשון, מתחילת השעבוד, כבר עלתה שוועתם של בני ישראל אל האלוהים מן העבודה. אולם תהליך הגאולה החל רק לאחר שצמחה דמותו של משה, לאחר שהאדם גילה כי אף הוא פועל למען שינוי והובלת הבריאה אל מקום טוב יותר; רק כאשר גילה האדם כי הוא מעוניין להיות שותף עם ה' במעשיו, פונה ה' להציל את בניו מיד מצרים בידו החזקה, בגבורותיו ונפלאותיו. הפרשה הקצרה בה פתחנו, מספרת אפוא את סיפורו של ה' בגלות מצרים. אף

5 יש להעיר, כי בכל התהליך של גאולת מצרים תופסות הנשים מקום מכבד: שפרה ופועה, מרים אחות אהרן ומשה, בת פרעה, וציפורה אשת משה. עובדה זו הינה בעלת משמעות כבירה, והארכנו בזה במאמרו לפרשת ויקהל כל איש ואשה אשר נדב ליבם אותם.

להתהלך - חומש שמות

שנוכחותו של ה' היתה שם למן ההתחלה, התורה מספרת זאת רק לאחר הצגת המבט האנושי והתעוררותו לפעולה: רק מתוך כך נולדת ההתעוררות האלוקית לגאול את האדם.⁶

ראוי להזכיר בעניין זה את דברי חכמים במדרש, על הכתוב במגילת רות "וּבַעֲזָ עָלָה הַשֹּׁעֵר וַיֵּשֶׁב שָׁם, וַהֲנֵה הַגָּאֵל עִבֵּר אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּעֵז" (רות ד, א):

אמר רבי ברכיה: כך דרשו שני גדולי עולם, רבי אליעזר ור' יהושע. ר' אליעזר אומר: בעז עשה את שלו, ורות עשתה את שלה, ונעמי עשתה את שלה. אמר הקדוש ברוך הוא: אף אני אעשה את שלי! (רות רבה, פרשה ז)

ה' יושב ומצפה למעשי האדם. הן אמת - "ה' יִלְחֶם לָכֶם וַאֲתֶם תַּחֲרֹשׁוּן". אולם זאת, רק לאחר הצעד הראשון מצידם של ישראל!

6 יש להצביע כאן על הדמיון לתחילת ספר בראשית: גם שם פתחה הפרשה הראשונה באזכור שם אלוקים פעמים רבות, והפרשה השניה עסקה בסיפורו של האדם. ההבדל המכריע הינו כמובן, בסדר הדברים; בעוד בספר בראשית ההסתכלות האלוקית הינה הבסיס לכל סיפור הבריאה, והקשר עם האדם בא בשלב שני [עניין שהארכנו בו במאמרינו לספר בראשית], הרי שכאן הסדר הוא הפוך: ההסתכלות האנושית היא המוצגת מתחילה, והיא המניחה את היסוד לקשר בין הקב"ה והאדם.